

Світлана Брехаря

ПЕРЕХІД ВІД ДОКТРИНИ НАВЗДОГІННОГО РОЗВИТКУ ДО СТРАТЕГІЇ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано становлення, характерні риси та проблемні моменти економічної системи України. Йдеться й про заходи та фактори, які здатні стимулювати іноваційну діяльність та сприяти розвитку інтелектуально орієнтованої економіки.

Ключові слова: економічна модель, інновації, сировинна економіка, корпоративізм

Svitlana Brekharia. Transitioning from the catch-up doctrine to the advancing frontier development strategy.

In the article was analyzed the formation, characteristics and problems of the economic system of Ukraine. In the article was described measures and factors that can stimulate innovation and promote the development of an intellectually oriented economy.

Keywords: economic model, innovation, commodity economy, corporatism

У незалежній Україні трансформація планової економіки в ринкову відбувалася в рамках моделі інверсійного типу. За класичною моделлю розвиток ринку відбувається разом з індустріальним розвитком. У рамках інверсійної моделі індустріальне виробництво вже існує, а ринкова економіка – ні.

На початковому етапі становлення ринкової економіки в Україні було сформовано індустріальне виробництво, більшість підприємств належало державі, а визначальна ринкова інституція - економічна самостійність господарюючих суб'єктів – була

Брехаря Світлана Григорівна – кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

відсутня, виробничі сили були розташовані відповідно до інтересів народногосподарського комплексу СРСР. Саме в цих умовах і відбувався перехід від державної монополії на власність до різноманітних форм власності, від планової економіки до конкуренції і вільного ціноутворення. Отже, об'єктом нашого дослідження є модель економічного розвитку України, а предметом – її інноваційна складова.

Одним із перших економічних завдань у незалежній Україні стало перетворення відносин власності. Для реалізації цього завдання у серпні 1991 року було створено Фонд Держмайна України, а в червні 1992 року - затверджена перша Державна програма приватизації.

В ідеалі приватизація мала б не лише змінити парадигму власності, а й стимулювати розвиток приватного капіталу та адаптацію країни до ринкової економіки. На практиці ж Україна зіткнулася з трьома факторами, що суттєво обумовили подальший перебіг приватизаційних процесів:

- з відсутністю кадрів (ідейних реформаторів), що були б здатні професійно провести економічну реформу відповідно до українських реалій;
- з радянською номенклатурою, яка усвідомлювала свій інтерес у процесі зміни відносин власності і готова була на цей процес впливати;
- з низькою на той час громадянською зрілістю суспільства, яке переважно індиферентно ставилося до контролю за процесом переходу власності із державної в приватну.

Одним із поширених на першому етапі приватизації став метод викупу підприємств і створення акціонерних товариств, контрольний пакет акцій яких нібито належав трудовому колективу. Саме це дозволяло адміністрації підприємств зберегти контроль над ними – як правило, на папері 51% акцій мав колектив, а насправді в дев'яти випадках із десяти лєвова частка їх належала певній групі осіб на чолі з директором [1] («Мотор-Січ», ММК ім.Ільїча).

Методи тінювого лобювання власних інтересів найбільш активно використовуються бізнес-елітою в ході приватизаційного процесу після двохтисячних – прикладом тому можуть служити закриті приватизаційні конкурси, умови яких виписувалися під конкретного покупця («Криворіжсталь», «Укррудпром», «Запоріжсталь»). Так, наприклад, в 2001 році в ході приватизації «Запоріжсталі» серед умов допуску до аукціону була вимога поставок на комбінат у попередні роки 700 тисяч тонн залізної руди – цим вимогам відповідали тільки компанії, що були наближені на той момент до керівництва комбінату. Аналогічна ситуація спостерігалася і в ході приватизації в 2004 році «Криворіжсталі» – додаткові умови конкурсу, що були прописані ФДІ, вимагали від потенційного покупця «Криворіжсталі» виробництва і реалізації українського коксу в обсязі не менше 1 мільйона тонн на рік протягом 3 останніх перед приватизацією років. Цій умові відповідав лише консорціум «Інвестиційно-металургійний союз», що був створений Віктором Пінчуком і Рінатом Ахметовим незадовго до приватизації «Криворіжсталі».

Активну участь в українській приватизації стратегічних об'єктів брав і російський капітал. 63,49% «Керчрибпрому» було придбано «Морською зіркою» (Росія); 25% «Гарантспецсервісу» опинилося у власності корпорації «Росзагмаш» (Росія) [2]; 30% акцій Миколаївського глиноземного було придбано «Українським алюмінієм», що представляв інтереси «Русалу» [3], 76% «Луганськтепловозу» акцій було продано російському «Трансмашхолдингу» [4].

Стосовно участі широких верств населення в приватизації. У 1995 році за результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи» 28% українських громадян не знали, що робити з приватизаційним сертифікатом [5]. Як наслідок, більшість пересічних громадян продала свій приватизаційний сертифікат на чорному ринку, де ціна державних приватизаційних паперів не перевищувала десяти доларів США.

«Не слід очікувати від неконтрольованої суспільством влади ефективності та чесності», – слова Олександра Пасхавера ознаме-

нували процес української приватизації, головними бенефіціарами якої, зрештою, стали три основні групи: «червоні директори», вітчизняне олігархічне лоббі та російський капітал.

Економічна влада виявилася зосередженою в руках у невеликої групи суспільства, була використана цією групою для здобуття влади політичної, яка у подальшому стала головним інструментом для реалізації приватних інтересів і боротьби з іншими групами за фінансові ресурси і перерозподіл власності. Приватизаційні процеси та умови їх проведення дали поштовх до формування в Україні олігархічних груп, олігархічної моделі економіки та олігархічно-чиновницької моделі управління державою. За висновками авторів національної доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» саме така система політичної влади – з домінуванням груп впливу і конкурентною боротьбою між ними – стала головною причиною неефективності змін в Україні, спричинила вибух корупції, поширення тіньових і навіть кримінальних процесів, спровокувала фундаментальне руйнування ціннісної структури українського суспільства.

Завдяки владному ресурсу представники великого капіталу зосредили у своїх руках потужності і активи окремих ринків. Особливістю української економіки стала велика ступінь її монополізації. За Законом України «Про захист економічної конкуренції» монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції, також монопольним (домінуючим) може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам.

Формування монополізму в Україні на відміну від більшості країн світу відбувалося не внаслідок укрупнення конкуруючих підприємств, а в результаті переходу промислових підприємств-гігантів із державної форми власності у недержавну. За резуль-

татами дослідження БізнесЦензора, об'єктом якого були підприємства, створені державою ще до обрання Україною незалежності – до 1991 року, домінуюче становище на ринках України належить підприємствам Ріната Ахметова, що добувають ЗРК (65% від загального виробництва у країні залізорудного концентрату), а також його комбінатам, що виробляють сталь (більш ніж 50% відсотків від загального виробництва сталі). 89% виробництва феросплавів в країні засереджено на заводах Ігоря Коломойського, на ринку авіаперевезень його компанії МАУ належить 72,5%. Компанії Дмитра Фірташа DF Group належить приблизно 80% всіх потужностей з розподілу газу в країні, а його компанія Ostchem контролює 52% виробництва аміаку та 44% карбаміду [6].

Ще одна з рис української економіки – її сировинний характер, основою якого є споживання природних ресурсів. Якщо ми проаналізуємо структуру українського експорту за даними Державного комітету статистики (таблиця 1), то побачимо, що найбільшу частку у загальному обсязі експорту становлять недорогocінні метали та вироби з них, мінеральні продукти, продукти рослинного походження, жири, шкіряна і хутряна сировина. На сьогодні, як і в далекому 2001, Україна переважно експортує напівфабрикати, сировину і продукцію з низькою часткою доданої вартості – макроструктура українського експорту залишається приблизно однаковою всі роки незалежності. За моделлю українська економіка залишається аграрно-сировинною з низьким ступенем диверсифікованості та технологічності. По-перше, це робить українську економіку залежною від кон'юнктури мінливих світових сировинних ринків, по-друге, для сировинної економіки характерна велика частка некваліфікованої праці, отже, дуже низькі шанси на зростання заробітної платні, що, по-третє, значно скорочує можливості економічного зростання за рахунок внутрішнього попиту. «Сировинний ухил структури виробництва, розрахований переважно на потреби експорту, зробив промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішніх ринків, стримуючи при цьому розвиток внутрішнього».

Таблиця 1.

*Структура експорту України
(створено за даними Держкомстату).*

	2002	2008	2013	2016 (без урахування Донбасу та Криму)	2017 (без урахування Донбасу та Криму)	2018 (без урахування Донбасу та Криму)
	питома вага групи в загальному обсязі, у %	питома вага групи в загальному обсязі, у %	питома вага групи в загальному обсязі, у %	питома вага групи в загальному обсязі, у %	питома вага групи в загальному обсязі, у %	питома вага групи в загальному обсязі, у %
Всього	100,00^{*)}	100,00^{*)}	100,00^{*)}	100,00^{*)}	100,00^{*)}	
I. Живі тварини та продукція тваринництва	2,11	1,2.	1,7	2,1	2,6	2,6
II. Продукти рослинного походження	6,24	8,3	14,2	22,3	21,3	20,9
III. Жири і масла тваринного та рослинного походження	1,91	2,9	5,5	10,9	10,6	9,5
IV. Продукція харчової промисловості	3,04	3,8	5,6	6,7	6,5	6,4
V. Мінеральні продукти	12,50	10,5	11,8	7,5	9,1	9,2
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	7,78	7,5	6,8	4,3	3,8	4,0
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	1,46	1,5	1,2	1,1	1,3	1,5
VIII. Шкіряна і хутряна	0,89	0,5	0,2	0,3	0,4	0,3

ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України

сировина та вироби з них						
IX. Деревина і вироби з деревини	1,61	1,2	1,8	3,1	2,8	3,2
X. Паперова маса з деревини або інших волокнистих волокон	1,55	1,3	2,0	1,5	1,2	1,2
XI. Текстиль та текстильні вироби	3,65	1,5	1,3	1,9	1,8	1,8
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,42	0,3	0,3	0,5	0,4	0,4
XIII. Вироби з каміння, гіпсу, цементу, скла, азбесту	0,82	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8
XIV. Дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них		0,2	0,2	0,1	0,2	0,1
XV. Неблагородні метали та вироби з них	39,68	41,2	27,8	22,9	23,4	24,6
XVI. Машини, устаткування та механізми; електротехнічне устаткування; звукозаписувальна та відтворювальна апаратура, телеапаратура	9,79	9,5	11,0	10,0	9,9	9,8
XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання	3,84	6,5	5,3	1,5	1,4	1,4
XVIII. Прилади і апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, вимірювальні, медичні та хірургічні; годинники, музичні інструменти	1,02	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
XIX. Різні промислові товари	0,54	0,7	01,0	1,5	1,7	1,7
XX. Твори мистецтва	0	0	0,00	0	0	0
Товари, придбані в портах	0,04	0,1	0,0	0	0	0
Різне	1,11	0,4		0,9		0
	*) Сума питомої ваги груп товарів у загальному обсязі не дорівнює показникам у цілому в Україні за рахунок округлення даних					

Однією з головних проблем української економіки залишається корупція, яка, з одного боку, істотно стримує розвиток малого і середнього бізнесу, а з іншого – є засобом, який використовують олігархічні групи, щоб мати доступ до розподілу державного бюджету чи суспільної власності. Так, у 2010 за даними IFC близько 46% опитаних підприємств підтвердили, що вдавалися до неофіційних шляхів вирішення питань із державними органами [7]. У 2016 році фіскальний тиск і корупція залишалися головними проблемами для сегмента МСБ – про це говорили і українські бізнесмени, і експерти [8; 9]. А у 2018 році, за даними дослідження PWC, хабарництво та корупція (73%) залишаються домінувати серед економічних злочинів, від яких постраждали організації, в топ 5 також входять: незаконне привласнення майна (46%), шахрайство у сфері закупівель (33%), шахрайство у сфері управління персоналом (33%) та кіберзлочини (31%) [10].

До цього часу в рамках антикорупційної реформи вже створені Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції. 22 грудня 2017 року Петро Порошенко зареєстрував в парламенті проект Закону про Вищий антикорупційний суд, у парламенті зареєстровано ще чотири альтернативні проекти, але вже 1 березня 2018 року депутати підтримують в першому читанні президентський законопроект. 7 червня Рада ухвалює законопроект про Антикорупційний суд у другому читанні. Законопроект ухвалено голосами 315 депутатів, не голосують Опозиційний блок (у фракцію входять 43 депутати, «за» голосують лише Вадим Рабінович та Нестор Шуфрич) та РПЛ (у фракції – 21 депутат, «за» голосують лише Оксана Корчинська та Артем Вітко).

Слід зазначити, що всі новостворені антикорупційні органи – НАБУ, САП, Антикорупційний суд – покликані боротися з топ-корупціонерами – державними чиновниками вищого рангу, в той час як ніша боротьби з корупцією в середній ланці залишається відкритою. За результатами дослідження, що було проведено

Фондом «Демократичні ініціативи» у 2017 році, 44% громадян оцінюють корупцію як найбільш серйозну проблему в Україні, ще 36% вважають її досить серйозною. 90% опитаних вважають корупцію поширеною високою мірою. При цьому ставлення до хабарів у громадян неоднозначне. Лише 49% за даними фонда оцінили хабарі як неприпустиме явище, 44% знайшли для них часткове або цілковите виправдання, а 9% вважають корупцію нормальним засобом швидкого й ефективного розв'язання проблем. Водночас 58% опитаних відмовилися відповідати на питання, чи від них вимагали хабара, чи це була їхня власна ініціатива [11]. Як демонструють результати дослідження, на побутовому рівні у суспільства відсутнє стійке негативне ставлення до будь-яких проявів корупції, отже завданням державної політики на шляху формування нової моделі економіки є не лише зміна законодавства, судова реформа, створення антикорупційних інститутів, а й формування антикорупційної культури.

Оцінюючи сучасний економічний стан, ми маємо акцентувати увагу на високому рівні монополізації економіки, її олігархізації, корупції та сировинному характері – роки незалежності не були використані для переведення економіки на рейки розвитку та інновацій. Очевидно, що Україна не зможе забезпечити економічне зростання без змін: одним із факторів змін мають стати структурні трансформації економіки з акцентом на випереджаючій, а не навздогінній стратегії розвитку. Експерти наголошують на необхідності нарощувати інтелектуальну частку в економіці та акцентувати на інноваційності – наукових, технологічних, інституціональних нововведеннях, що стимулюють економічний прогрес і соціальний розвиток, формують вікна нових можливостей для громадян. Саме від спрямованих дій держави в цьому напрямі залежать перспективи України як на світовому ринку, так і участь України в міжнародному поділі праці.

Слід зазначити, що в Україні постійно анонсувалися заходи і з стимулювання науково-технічного прогресу, декларувалися програми інноваційного розвитку, але інноваційний вектор до сьогодні так і не став пріоритетом на шляху економічного розвитку.

Положення державної інноваційної політики були задекларовані у Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, що була схвалена Постановою Верховної Ради України у липні 1999 року, правові норми, що регулюють сферу інноваційної діяльності, містилися в Указі Президента «Про Концепцію державної промислової політики» (2003 рік), в Посланнях Президента «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році», «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки», «Про внутрішнє і зовнішнє становище в Україні у 2003 році», в Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», розроблена Комітетом з економічних реформ при Президентові України, передбачала низку заходів з реформування державної інноваційної політики в науково-технічній та інноваційній сферах, в Законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991, 2015), «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2001), «Про науково-технічну інформацію» (2015), а також у Законах «Про інноваційну діяльність» (2010), «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (1999), «Про державні цільові програми» (2004), «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» (2004).

Незважаючи на заходи стимулювання інноваційного розвитку, закріплені законодавчо ще на початку двохтисячних, упровадження інновацій відбувається дуже повільно. За даними Держкомстату за 2014-2016 роки частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, становила 18%. Одночасно, в Україні спостерігається низька наукомісткість ВВП – ключового показника, який використовується в усьому світі для моніторингу надходжень до наукової сфери: у 2014 році наукомісткість ВВП становила 0,66% [12], у а у 2017 заступник міністра освіти та науки Максим Стріха озвучив актуальну цифру наукомісткості ВВП у 0,3% [13]. В Європі цей показник становили близько 3%.

Державна політика, стимулююча інноваційну діяльність, активізується у 2017 році, і орієнтована, перш за все, на формування дієвої системи державної підтримки нових технологій. В 2018 році вже сформована архітектура національної моделі розвитку інновацій, яка включає стратегічний, дорадчий і виконавчий рівні.

Стратегічний рівень у цільовій моделі інноваційного розвитку - за прем'єр-міністром. *Дорадчий рівень* представляють:

- Національний комітет з розвитку промисловості (тимчасовий консультативно-дорадчий орган при Кабміні, створений у 2016 році з метою надання рекомендацій з трансформації економіки України з сировинно-орієнтованої на високотехнологічну індустріальну модель шляхом запровадження ефективних інструментів реалізації промислово-інноваційної політики;

- Національна рада з науки та технологій (постійно діючий консультативно-дорадчий орган при Кабміні, створений у 2017 році з метою забезпечення ефективної взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері у наукової і науково-технічної діяльності);

- Рада з розвитку інновацій (тимчасово-консультативний орган при Кабміні, створений у 2017 році з метою вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері розвитку інновацій, забезпечення ефективної співпраці Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади, громадянського суспільства, суб'єктів господарювання та суб'єктів інноваційної діяльності з метою розроблення, організації, координації та впровадження заходів, механізмів та умов для інноваційного розвитку національної економіки, створення інноваційної інфраструктури та впровадження реформ у сфері інноваційної діяльності).

На *виконавчому рівні* працюють Офіс з розвитку інновацій, що підпорядкований Секретаріату Кабміну, Офіс з просування експорту, Офіс із залучення та підтримки інвестицій, Націона-

льний фонд досліджень, що підпорядкований МОН, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, що підпорядкована Мінекономрозвитку та покликана здійснювати фінансову підтримку суб'єктів господарювання в рамках інноваційної політики держави, залучаючи зовнішні та внутрішні інвестиції.

Окрім цього, в 2019 році в Україні почав функціонувати Фонд підтримки інновацій та стартапів, який здатний профінансувати близько 80 найбільш перспективних проектів – бюджет Фонду становить 400 мільонів гривень. Маємо зазначити, що для молодих компаній вчасно і правильно підібране фінансування – запорука виживання і розвитку. Так, наприклад, український стартап Ecoisme – система сенсорного моніторингу енергії, яка дозволяє домовласникам заощаджувати до 15% своїх рахунків за електроенергію, відбувся завдяки фінансовій підтримці європейських інвесторів: перші інвестиції проект залучив у 2014 році – 80 тисяч євро від Deutsche Telecom, далі у 2016 команда отримала 100 тисяч євро від Électricité de France, а у 2018 Ecoisme залучив 200 тисяч євро інвестицій від InnoEnergy та дістав доступ до спільноти інноваторів і партнерів InnoEnergy.

Заохочення молодих стартапів, безсумнівно, потребує державної підтримки на ранніх етапах розвитку – якщо ми звернемося до західного досвіду, то побачимо, що на Заході в більшості випадків держава не стає акціонером компанії, а допомагає шляхом грантів або податкових пільг:

- Наприклад, у Великобританії для стартапів діють податкові знижки, в тому числі знижка на придбання меблів і обладнання на першому році існування, а у 24 зонах Англії бізнес звільняється на 100% від податків на п'ять років. Під час інвестування бізнес-ангелу (приватному інвестору, який допомагає на ранніх етапах розвитку компанії) повертається від 30-50% (в разі успіху стартапу) до 100% (в разі невдачі) від вкладених коштів у вигляді податкових пільг. Крім того, у Великобританії держава повертає стартапу до 30% коштів, витрачених на розробку;

- У Фінляндії під час реєстрації стартапа в країні і залучення 30 тисяч євро приватних інвестицій можна отримати державний грант в розмірі 50 тисяч євро. Але якщо стартап буде переміщений в іншу країну – то його команда зобов'язана віддати грантові гроші [14].

Маємо зазначити, що фінська інноваційна модель визнана однією з найуспішних у світі – за два десятиліття економіка країни переорієнтувалася з природних ресурсів на наукомістке виробництво. Сировинний характер економіки, модель якої була заснована на експорті лісу та лісопродуктів, був трансформований в інноваційну модель, і на сьогодні Фінляндія посідає одне з перших місць у світі з рейтингу винахідливої активності. Якщо порівнювати Україну з Фінляндією, то побачимо, що і в Україні сьогодні, і в Фінляндії багато років тому, одна й та сама модель економіки – сировинна. За іншими параметрами – ситуація принципово різна. В Фінляндії, на відміну від України, завжди був низький рівень корупції та стабільна правова база для бізнесу. Маємо звернути увагу і на те, що становлення інноваційної економіки в Фінляндії перебувало не лише і не стільки у технологічному вимірі, скільки в ціннісно-інституційній площині. Фінляндія стала першою країною, яка на державному рівні сфокусувала увагу на інноваціях, як на основному векторі політики в сфері науки та технологій, і, одночасно, поряд з інвестиційними програмами для досліджень і стартапів, визнала домінантою соціальної політики гарантію якісної і доступної освіти. Тобто, державні інвестиції були спрямовані не лише на підтримку розробок і технологій, а й у соціальний капітал – в освіту, яка стимулювала громадян до пошуку творчих рішень і відкритості новому досвіду. Ідея освіти протягом всього життя – стала національною ДНК фінів, для яких освіта сьогодні – головний ресурс суспільства і суспільно-економічного прориву, а ідеологічна база освіти – не високі бали і оцінки учнів, а виховання мислячих, діяльних і творчих особистостей.

Орієнтирами формування власних практик інноваційної політики для України мають стать положення стратегії «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого й всеосяжного зростання», головний вектор якої – вектор інтелектуального зростання, розвитку економіки, основаної на знаннях та інноваціях. Один із пріоритетів стратегії – «Інноваційний союз», який передбачає:

- завершення формування Європейського наукового простору, розробку програм стратегічних досліджень, фокус яких – на проблемах енергетичної безпеки, транспорту, кліматичних змін, ефективному використанні ресурсів, охороні здоров'я та старіння населення, екологічно нешкідливих методах виробництва та управління земельними ресурсами;

- поліпшення умов для бізнесу (створення єдиного патенту ЄС, модернізація основ для авторських прав, покращення доступу до охорони інтелектуальної власності і прискорення впровадження стандартів сумісності, розширення доступу до капіталу та ефективне використання політики стимулювання попиту);

- розвиток інструментів для сприяння інноваціям – фондів та програм науково-дослідницької діяльності, розвиток партнерських відносин між освітою, господарською діяльністю, дослідженнями та інноваціями, надання підтримки інноваційним стартапам, спрощення бюрократичних процедур для отримання доступу до фінансування;

- реформування систем національної науково-дослідної та інноваційної діяльності, зміцнення співпраці між університетами, зв'язків між науковою та господарською діяльністю, реалізація спільних програм та посилення міждержавного співробітництва, забезпечення поширення технологій по всій території ЄС;

- забезпечення достатньої кількості фахівців з природничих, математичних та технічних наук, забезпечення фокусу шкільних програм на розвитку творчого потенціалу, інноваційних технологіях та підприємстві;

- пріоритетність витрат коштів на знання, використання податкових пільг та інших фінансових інструментів для стимулювання інвестицій в науково-технологічну сферу.

В українській економіці має бути створена така модель, де поєднувалося б і взаємодіяло одночасно декілька елементів: освіта, спрямована на розвиток креативності, наука, інноваційно-орієнтований бізнес та високотехнологічні підприємства. При переході України у інноваційну площину, маємо акцентувати увагу не лише на необхідності інституційних і нормативних змін, а й на ціннісних і соціальних нюансах.

В цілому, серед ризиків і проблемних моментів на цьому шляху слід зазначити наступні:

- домінування сировинного виробництва і, одночасно, несформований попит на інновації з боку промислових підприємств: світоглядна позиція власників бізнесу, орієнтована на максимальний прибуток в мінімальні строки, як наслідок – мінімальні інвестиції в модернізацію виробництва;
- низький ступінь зв'язку науки і промисловості, низький рівень підприємницької мотивації в науковій сфері;
- відтік кадрового потенціалу – країна експортує не лише сировину, а й кадри;
- система освіти, що орієнтована переважно на оцінку знань, а не на креативні рішення і нестандартні підходи.

За результатами звіту ООН про інноваційний розвиток країн світу «Глобальний інноваційний індекс» в 2017 році Україна посіла 50 місце в рейтингу [15]. У 2018 році – 43 місце. У 2019 році – 47 місце. До п'ятірки країн інноваційних лідерів увійшли Швейцарія, Швеція, Нідерланди, США та Велика Британія. Вже декілька років поспіль лідери інноваційних технологій в світі не змінюються.

Серед сильних сторін України у Глобальному інноваційному індексі є людський капітал. Однак, в порівнянні з 2016 роком цей показник зменшився за рахунок скорочення державних витрат на освіту та науку. Фактор, який за результатами Глобального інноваційного індексу стримує інноваційний розвиток в Україні – це низький рівень витрат на дослідження і розвиток, що

обумовлює пошук інших джерел фінансування та міграцію науковців за межі України. У європейців-лідерів – високі показники за рівнем кооперації університетських та галузевих досліджень, як наслідок – висока кількість поданих патентних заявок. В Україні ж – відсутня розвинена система взаємодії між наукою і потребами бізнесу, слабо представлені technology transfer office – центри комерціалізації технологій.

Для того, щоб сприяти розвитку інтелектуально орієнтованої економіки, перш за все, маємо звернутися до освітньої реформи, тому що саме інтелектуальний капітал може стати точкою зростання української економіки. За рейтингом QS World University Rankings українські виші не займають високих позицій, кращим вишем в Україні став Харківський національний університет імені Василя Каразіна. Він увійшов до числа вишів, які ділять місце з 401-го по 410-те. На місце 411-420 потрапив Київський національний університет імені Тараса Шевченка, на 501-550 – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», на 701-750 – Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут". Два українські ВИШі, Донецький національний університет імені Василя Стуса і Сумський державний університет, розмістилися на місцях 801-1000 [16].

Законом про «Наукову і науково-технічну діяльність» передбачено фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% ВВП. Утім кількість коштів, які щорічно виділяються на науку, суттєво менший передбаченого законом. Так, наприклад, якщо у 2016 році цей показник становив 0,16% ВВП, то у 2018 – 0,27%, а у 2019 – 0,23% ВВП.

5 вересня 2017 року був ухвалений новий закон «Про освіту», який замінив колишній Закон, прийнятий 1991 року. Відтоді щороку на освіту мають виділяти не менше 7% ВВП (у 2016 цей показник становив близько 5%). Документ увів посаду освітнього омбудсмена, який має розглядати скарги на порушення права на

освіту. Один з найголовніших пунктів, на наш погляд, це опис десяти компетентностей для школярів, якими в процесі навчання вони мають оволодіти – це спілкування державною та іноземними мовами, математична компетентність, загальнокультурна, екологічна, підприємливість, інноваційність, уміння навчатися упродовж життя. А також – наскрізні вміння: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв’язувати проблеми.

Але крім розвитку креативних здібностей в процесі освіти, Україна опинилася і перед необхідністю створення правових, соціально-економічних умов для реалізації потенціалу висококваліфікованих працівників. Через відсутність цих умов висококваліфіковані українці й досі стають донорами для економік інших країн.

---

1. Міщенко М., Буров І. Соціальні аспекти приватизаційних процесів в Україні. Київ, 1998.

2. Крупка М.І. Реформування власності й залучення в Україну іноземного капіталу // Фінанси України. 2002. №5.

3. Подписан договор о продаже акций Николаевского глиноземного завода. URL: <https://lenta.ru/economy/2000/03/30/aluminium/>

4. Брянський машзавод придбав 76% акцій Луганськтепловозу // УНІАН. 2010. 15 червня. URL: <http://economics.unian.ua/stockmarket/368660-bryanskiy-mashzavod-pridbav-76-aktsiy-luganskteplovozu.html>

5. Приватизация // Форбс-Украина. №10. 2011. URL: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1332853-privatizaciya>

6. Три кита рыночного доминирования. Сколькo в Украине монополий // Бизнес цензор. 2017. 11 грудня. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3038352/tri_kita_rynochnogo_dominirovaniya_skolko_v_ukraine_monopoliiyi

7. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес (2011) // Офіційний сайт Международной финансовой корпорации. URL: <http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/fad199804b74511b924bb36eac26e1c2/>

IC_report_2011_ukr.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fad199804b74511b924bb36eac26e1c2

8. «100 днів уряду»: результати експертного опитування // Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. 2016. 21 липня. URL: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/100-dniv-urjadu---rezultati-ekspertnogo-opituvannja.htm>

9. Проблеми малого та середнього бізнесу: дослідження USAID // Finbalance.com.ua. 2016. 12 липня. URL: <http://finbalance.com.ua/news/Problemi-maloho-i-serednoho-biznesu-doslidzhennya-USAID>

10. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018: результати опитування українських організацій // Офіційний сайт PWC. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs-2018-ukr.pdf>

11. Корупція у повсякденному житті українців: за що даємо хабарі? кому і чому? // Офіційний сайт Фонда Демократичних ініціатив ім.Кучеріва. 2017. 31 жовтня. URL: <https://dif.org.ua/article/korupsiya-u-povsyakdennomu-zhitti-ukraintsiv-za-shcho-daemo-khabari-komu-i-chomu345654>

12. Одутюк І. Високі технології за відсутності науки – новий рецепт українського економічного дива? // Вісник НАН України. 2016. №9

13. На науку и исследования в Украине в 2016 году потратили 0,3% ВВП // Интерфакс. 2017. 13 січня. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/396400.html>

14. Почему государственная поддержка стартапов в Украине может оказаться невыгодной как для страны, так и для стартапов // ain.ua. 2018. 1 березня. URL: <https://ain.ua/2018/03/01/pochemu-gosudarstvennaya-podderzhka-startapov-v-ukraine-mozhet-okazatsya-nevygodnoj-kak-dlya-strany-tak-i-dlya-startapov>

15. Global innovation index 2017 // Офіційний сайт Global innovation index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>

16. Світовий рейтинг університетів 2018 // Офіційний сайт QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>